

ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

SUBSTANTIATION OF PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES OF FUTURE LECTURERS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

Стаття присвячена презентації обґрунтування педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх викладачів закладів вищої освіти. Як педагогічні умови виділено: активізацію інтелектуально-творчого мислення майбутніх викладачів закладів вищої освіти у процесі використання ментальних карт; організаційно-методичний супровід позааудиторної самостійної роботи майбутніх викладачів закладів вищої освіти, спрямованої на розвиток лідерських якостей; застосування інноваційних педагогічних технологій розвитку лідерських якостей студентів у процесі позааудиторної роботи. У статті наводяться докази того, що активізація інтелектуально-творчого мислення майбутніх викладачів закладів вищої освіти у процесі використання ментальних карт сприяє розвитку когнітивних лідерських якостей, а саме: креативності, проблемно орієнтованого мислення, інтелекту. Крім того, використання ментальних карт сприяє активному залученню майбутніх викладачів до розвитку лідерських якостей у позааудиторній діяльності через активізацію їхнього інтересу. Основними перевагами ментальних карт визначено: можливість працювати з великими масивами даних та представляти їх у стислій формі; можливість генерувати нові зв'язки між об'єктами, ідеями та думками; можливість виділяти основні і другорядні ідеї; можливість дивитися на проблему під різними кутами; можливість вибудовувати аргументацію своєї позиції; розвиток креативності при пошуку нестандартних рішень. У статті наводиться обґрунтування важливості організаційно-методичного супроводу позааудиторної самостійної роботи майбутніх викладачів закладів вищої освіти, спрямованої на розвиток лідерських якостей. Представлено основні принципи організації самостійної роботи майбутніх викладачів, серед яких: активне залучення всіх учасників, індивідуальний підхід, доступність та чіткість інструкцій, наочність, послідовність. Також продемонстровано важливість застосування інноваційних педагогічних технологій розвитку лідерських якостей студентів у процесі позааудиторної роботи.

Ключові слова: майбутні викладачі, лідерство, лідерські якості, педагогічні умови,

професійний розвиток, позааудиторна робота.

The article is devoted to the presentation of the substantiation of pedagogical conditions for the formation of leadership qualities of future lecturers of higher education institutions. The following are defined as pedagogical conditions: activation of intellectual and creative thinking of future lecturers of higher education institutions in the process of using mental maps; organizational and methodological support of extracurricular independent work of future lecturers of higher education institutions, aimed at the development of leadership qualities; application of innovative pedagogical technologies of development of leadership qualities of students in the process of extracurricular work. The article provides evidence that the activation of intellectual and creative thinking of future teachers of higher education institutions in the use of mental maps promotes the development of cognitive leadership qualities, namely: creativity, problem-oriented thinking, intelligence. In addition, the use of mental maps promotes the active involvement of future teachers in the development of leadership skills in extracurricular activities through the activation of their interest. The main advantages of mental maps are: the ability to work with large data sets and present them in a concise form; the ability to generate new connections between objects, ideas and thoughts; opportunity to highlight primary and secondary ideas; the ability to look at the problem from different angles; the opportunity to build arguments for their position; development of creativity in search of non-standard solutions. The article substantiates the importance of organizational and methodological support of extracurricular independent work of future lecturers of higher education institutions aimed at the development of leadership qualities. In particular, the basic principles of organizing independent work of future lecturers are presented, among which: active involvement of all participants, individual approach, accessibility and clarity of instructions, clarity, consistency. The importance of application of innovative pedagogical technologies of development of leadership qualities of students in the process of extracurricular work is also demonstrated.

Key words: future lecturers, leadership, leadership qualities, pedagogical conditions, professional development, extracurricular work.

УДК 378:378.4-057.875
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.37>

Лютий М.М.,
аспірант факультету соціально-гуманітарних технологій
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми в загальному вигляді. Події останніх двох років, а саме всесвітня пандемія та широке використання дистанційних технологій в освіті, продемонстрували важливість високих вимог до особистості викладача закладу вищої освіти. Виявилось, що більше не досить добре знати свою дисципліну, орієнту-

ватися в останніх відкриттях у предметній сфері та володіти розвиненими навичками педагогічної взаємодії. На перше місце вийшли гнучкість, креативність, сміливість, спрямованість на успіх, емоційний інтелект, готовність брати на себе відповідальність під час роботи в незнайомих форматах. Усі ці характеристики прямо чи опосередко-

вано пов'язані з наявністю у викладача лідерських якостей, які створюють підґрунтя для успішного здійснення професійної діяльності.

За свідченням вітчизняних дослідників (Ю. Бреус, С. Калашнікова, О. Романовський), лідерські якості потребують цілеспрямованого формування з урахуванням особистісних характеристик, цілей і мотивів особистості [2, с. 3; 8, с. 15; 13, с. 42]. Дуже часто створити необхідні умови для реалізації такого індивідуального підходу в аудиторній роботі не вдається через необхідність дотримуватися вимог освітньої програми, які не завжди можуть враховувати потреби в розвитку лідерських якостей майбутніх фахівців. Саме тому важливим практичним завданням є дослідження можливостей формування лідерських якостей майбутніх викладачів в позааудиторній роботі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тема лідерства в освіті активно досліджується в роботах вітчизняних учених в останні роки. Велика увага приділяється можливостям розвитку інституційного лідерства в освіті (С. Калашнікова) [8, с. 5], формуванню лідерської позиції майбутніх фахівців (О. Романовський) [13, с. 54], розвитку лідерського потенціалу (Т. Гура) [6, с. 419]. Ці дослідження створюють концептуальне підґрунтя для розроблення практичних програм із формування лідерських якостей майбутніх освітян.

Останніми роками почали з'являтися окремі дослідження, присвячені проблемі розвитку лідерських якостей майбутніх викладачів. Так, Н. Волкова аналізує важливість лідерських якостей майбутніх викладачів закладів вищої освіти та розмірковує про можливість їх формування під час навчання в аспірантурі [4, с. 35]. О. Вощевська вивчає взаємозв'язок між лідерськими якостями й іміджем сучасного викладача [5, с. 39]. Н. Наталевич розглядає харизматичні якості викладача як інструменти створення соціокультурного простору майбутнього викладача [12, с. 1]. Перелічені роботи передусім спрямовані на обґрунтування важливості лідерських якостей у діяльності сучасного викладача закладу вищої освіти, але вони не пропонують конкретних шляхів та заходів їх формування, що не дає можливості використовувати їхні результати у практичній площині.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз останніх досліджень вказує на те, що тема розвитку лідерських якостей є надзвичайно актуальною як у вітчизняній, так і в закордонній науці. Водночас багато аспектів залишаються невивченими, а саме:

– особливості прояву та формування лідерських якостей майбутніх викладачів закладів вищої освіти;

– можливості сучасних педагогічних технологій у формуванні лідерських якостей майбутніх викладачів закладів вищої освіти;

– підходи до формування лідерських якостей в аудиторній та позааудиторній роботі.

Усі визначені аспекти потребують ґрунтовного емпіричного дослідження. У своїй роботі ми зосереджуємося лише на аспекті, що стосується формування лідерських якостей майбутніх викладачів закладів вищої освіти в позааудиторній роботі.

Мета статті полягає в обґрунтуванні педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх викладачів закладів вищої освіти в позааудиторній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз останніх досліджень дозволив сформулювати такі педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх викладачів закладів вищої освіти, як: 1) активізація інтелектуально-творчого мислення майбутніх викладачів закладів вищої освіти у процесі використання ментальних карт; 2) організаційно-методичний супровід позааудиторної самостійної роботи майбутніх викладачів закладів вищої освіти, спрямованої на розвиток лідерських якостей; 3) застосування інноваційних педагогічних технологій розвитку лідерських якостей студентів у процесі позааудиторної роботи.

Першою педагогічною умовою було визначено активізацію інтелектуально-творчого мислення майбутніх викладачів закладів вищої освіти у процесі використання ментальних карт. Таке формулювання було визначено з декількох причин.

По-перше, у процесі формування лідерських якостей визначальну роль відіграє активізація інтелектуально-творчого мислення майбутніх викладачів закладів вищої освіти. Розвиток лідерських якостей являє собою процес, що неможливий без роботи над собою. У цьому світлі саме інтелектуально-творче мислення, як спрямованість на самоаналіз, об'єктивну самооцінку, пошук нових можливостей, гнучке застосування різних прийомів самовдосконалення на практиці, забезпечує успішність формування лідерських якостей.

По-друге, будь-який розвиток майбутнього фахівця вимагає підтримання інтересу й емоційної залученості учасників у процес особистісних змін. Для цього необхідно використовувати такі інструменти, що буквально змушували б їх переосмислювати інформацію у творчому руслі та робити її частиною свого світогляду.

Автором ідеї ментальних карт є Т. Бьюзен, який запропонував використовувати яскраві діаграми та малюнки як альтернативу нудному конспектуванню [3]. Класична схема створення ментальної карти передбачає: 1) розміщення по центру сторінки ключової ідеї (назва теми заняття, головна мета тощо); 2) розміщення навколо центральної ідеї «гілок», що можуть містити додаткову інформацію, конкретні кроки досягнення цілі, власні ідеї. Розміщення цих гілок, їх поєднання, графічне оздоблення, підписи даних, малюнки – усе це обира-

ється суто самим розробником ментальної карти. Отже, учасник, що створює ментальну карту, вільний у виборі шляхів відображення нових ідей. Це є надзвичайно цінним, адже майбутні викладачі можуть дуже серйозно відрізнитися залежно від рівня розвитку художніх умінь.

По-третє, надзвичайно важливо імплементувати в позааудиторній діяльності такий спосіб збереження інформації, який би був не тільки ефективним та творчим, але й видавався учасниками неформальним. Оскільки метою є формування лідерських якостей у позааудиторній роботі, то необхідно використовувати такі методи роботи, які відрізняються від традиційних та створюють атмосферу невимушеності. Ментальні карти є потужним інструментом, що активізує креативне мислення та сприяє активному запам'ятовуванню великих масивів інформації невимушено та легко; ментальні карти активізують увагу й інтерес здобувачів вищої освіти, що підвищує їхню залученість в освітній процес; ментальні карти можна використовувати як в індивідуальній, так і у груповій роботі, сприяти появі як особистісних, так і групових змістів.

Другою педагогічною умовою було визначено організаційно-методичний супровід позааудиторної самостійної роботи майбутніх викладачів закладів вищої освіти, спрямованої на розвиток лідерських якостей.

Значення самостійної роботи у процесі формування лідерських якостей майбутніх викладачів закладів вищої освіти складно переоцінити. Ціла низка досліджень останніх років вказує на вирішальну роль самостійної роботи у формуванні лідерських якостей, це було доведено у працях: Т. Децюк (у формуванні лідерських якостей здобувачів вищої освіти в позааудиторній діяльності) [7]; А. Мудрик (у формуванні лідерських якостей державних службовців засобами тренінгу) [11]; В. Бондаренко (у формуванні лідерських якостей майбутніх менеджерів) [1].

Основними принципами організації самостійної роботи здобувачів А. Котова та Р. Туренко виділяють такі, як: «активність студентів, індивідуалізація навчання, доступність матеріалу, що вивчається, чіткість та визначеність завдань, наочність, систематичність та послідовність у формуванні навичок самостійної роботи, свідомість та самостійність навчання» [9, с. 76].

Активність студентів є запорукою їхнього включення у процес самостійної роботи. Якщо самостійна робота буде зводитися до вивчення конспекту і не буде вимагати від здобувача жодних додаткових дій, то її виконувати буде просто нецікаво. Індивідуалізація самостійної роботи важлива в контексті нашої теми дослідження, адже кожен майбутній викладач закладу вищої освіти має свій вихідний рівень розвитку лідерських якостей

і потребує різної інтенсивності роботи над собою. Доступність матеріалу є надзвичайно важливим принципом, який ми будемо враховувати у своїй роботі. Майбутні викладачі закладів вищої освіти мають витратити час не на розшифрування змісту завдань та пошук визначень у словниках, а на виконання дій, що будуть сприяти їхньому саморозвитку та підвищенню рівня лідерських якостей. Чіткість та визначеність завдань є запорукою їх виконання. Якщо здобувачеві не зрозуміло, що саме від нього вимагається та як він має це виконати, то він буде схильний відкладати завдання на потім, а в результаті може взагалі відмовитися від його виконання. Систематичність та послідовність у формуванні навичок самостійної роботи є надзвичайно важливим принципом у контексті теми нашого дослідження, адже лідерські якості потребують підтримання і подальшого розвитку і після закінчення експерименту. Свідомість та самостійність навчання є запорукою реалізації суб'єктності здобувача. Якщо студент виконує завдання тільки тому, що «треба», то ефект від такої роботи не буде довготривалим.

Отже, основною метою впровадження другої педагогічної умови є активізація системної, послідовної й ефективної роботи над собою майбутніх викладачів закладів вищої освіти, що приведе до розвитку їхніх лідерських якостей.

Третьою педагогічною умовою було визначено застосування інноваційних педагогічних технологій розвитку лідерських якостей студентів у процесі позааудиторної роботи.

Є. Крюкова й О. Америкідзе визначають поняття «інноваційні педагогічні технології» як «<...> форму організації педагогічної інноваційної діяльності, що привносить зміни (найчастіше позитивні) в освітній практиці, а також цілеспрямованого впровадження нововведень у педагогічну практику, або комплексного інтегрованого процесу нововведення в педагогічну практику» [10, с. 55]. Отже, під інноваційними педагогічними технологіями розуміються не прості методи, що хтось вважає новими. На наш погляд, ідеться про нове бачення і використання педагогічних методів у їх поєднанні з методами інших сфер знань. Дослідниці відзначають, що впровадження інноваційних технологій передбачає реалізацію таких умов: 1) формування середовища, що буде відповідати змісту технології. «Середовище» розуміється досить широко: і як відповідні матеріальні умови, і як відносини між учасниками освітнього процесу; 2) безпосереднє планування й організація занять із використанням інноваційних технологій; 3) підживлення цікавості здобувачів до інноваційних технологій; 4) дотримання принципів рівності та суб'єкт-суб'єктності під час реалізації інноваційних педагогічних технологій; 5) ефективне управління собою і своїми емоціями.

Отже, за допомогою інноваційних педагогічних технологій ми будемо інтегрувати їх у контекст професійної діяльності майбутніх викладачів закладів вищої освіти.

Висновки. Аналіз наукових джерел дозволив обґрунтувати педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх викладачів закладів вищої освіти. Було продемонстровано, що активізація інтелектуально-творчого мислення майбутніх викладачів закладів вищої освіти у процесі використання ментальних карт сприяє розвитку когнітивних лідерських якостей, а саме: креативності, проблемно орієнтованого мислення, інтелекту.

Також було наведено обґрунтування важливості організаційно-методичного супроводу позааудиторної самостійної роботи майбутніх викладачів закладів вищої освіти, спрямованої на розвиток лідерських якостей. Представлено основні принципи організації самостійної роботи майбутніх викладачів, серед яких: активне залучення всіх учасників, індивідуальний підхід, доступність та чіткість інструкцій, наочність, послідовність.

Доведена важливість застосування інноваційних педагогічних технологій розвитку лідерських якостей студентів у процесі позааудиторної роботи як таких, що дозволяють використовувати найкращі практики розвитку і саморозвитку майбутніх викладачів закладів вищої освіти.

Перспективним напрямом подальших досліджень можна виділити емпіричну перевірку обґрунтованих педагогічних умов, що зробило б можливим їх широке використання в педагогічній практиці в підготовці майбутніх викладачів закладів вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондаренко В., Яценко О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх менеджерів. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності* : збірник наукових праць. 2015. № 11. С. 7–12.
2. Бреус Ю. Психологічний аналіз феномену «лідерська позиція» викладача закладу вищої освіти. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. URL: <http://elite-journal.org/rozdil-2-rozvitok-liderstva-dlya-osviti/>.
3. Бьюзен Т., Бьюзен Б. Супермышление. Москва : Попурри, 2008. 208 с.
4. Волкова Н. До питання про лідерські якості викладача закладу вищої освіти та шляхи їх розвитку в умовах аспірантури. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2019. № 2. С. 30–39.
5. Вощевська О. Взаємовплив лідерських якостей та іміджу викладача вищої школи. *Інтернаука* : міжнародний науковий журнал. 2017. № 3 (1). С. 65–69.
6. Гура Т. Лідерський потенціал як важлива складова педагогічної культури викладача технічного університету. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 44 (97). С. 418–428.
7. Децюк Т. Формування лідерських якостей у студентів у позааудиторній роботі в умовах вищого навчального закладу. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (1). С. 301–304.
8. Калашнікова С. Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети»», 2016. 46 с.
9. Котова А., Туренко Р. Принципи організації самостійної роботи студентів та вимоги до її проведення. *Science Rise*. 2015. Т. 10. №. 5 (15). С. 75–77.
10. Крюкова Є., Америкізе О. Впровадження інноваційних педагогічних технологій у вищих навчальних закладах. *Journal of the National Technical University of Ukraine "KPI": Philology and Educational Studies*. 2017. №. 10. С. 54–57.
11. Мудрик А., Шишкіна Х. Розвиток лідерських якостей : програма тренінгу. Луцьк, 2013. 120 с.
12. Наталевич Н. Харизматичні якості викладача вищого навчального закладу – інструмент створення соціокультурного простору майбутнього фахівця. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5701/1/Natalevich.pdf>.
13. Формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти / О. Романовський та ін. Харків : НТУ «ХПІ», 2018. 195 с.